

PR1 – FYZ1 23/24 FS

Fyzikální veličiny, vektory

Ing. Štěpán Kunc, Ph.D.

stepan.kunc@tul.cz

Fyzika

Mechanika
Termodynamika
Elektrodynamika
Optika

Klasická fyzika

Teoretická
fyzika

Experimentální
fyzika

Statistická fyzika

Kvantová fyzika

Teorie relativity

Moderní fyzika

Obory fyziky

Astronomie

Akustika

Mechanika

Elektrina a magnetismus

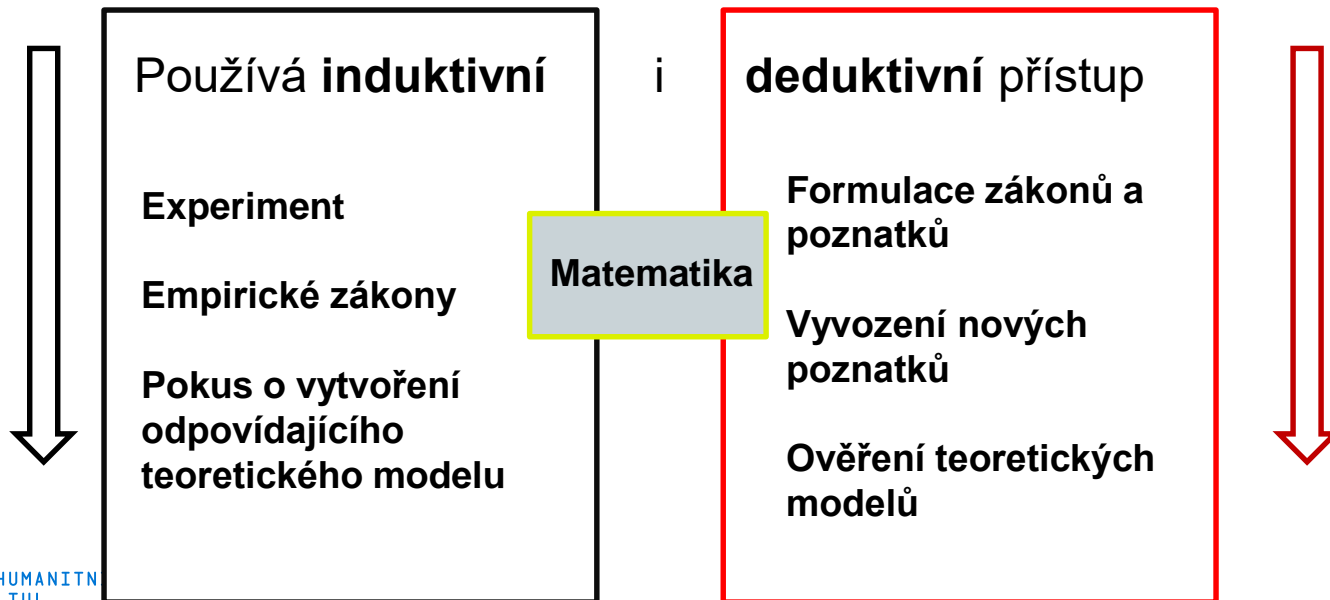
Optika

Molekulová fyzika a termodynamika

Jaderná fyzika a atomistika

**Fyzika vysokých energií, plazmatu,
nanotechnologie, elektronika,....**

Fyzika obecně zkoumá strukturu hmoty a její zákony, a chování „přírody“ se **snaží kvantitativně popsat** pomocí vhodných fyzikálních modelů.

Rozdělení fyzikálních principů

Makroskopický přístup

Nepřihlíží k mikrostruktuře látek ani k interakcím mikročástic – klasická fyzika

Mikroskopický přístup

**Zkoumá vnitřní strukturu látek a fyzikální jevy na základě vlastností mikrofyzikálních částic–
kvantová, jaderná, atomová fyzika, molekulová fyzika, fyzika pevných látek**

Základní pojmy fyziky

Fyzikální veličiny

Například délka

$$x = \{x\}[x] \quad (l = 5 \text{ m})$$

Fyzikální zákony

Například Newtonův zákon síly

$$F = ma$$

Fyzikální veličiny a jednotky

Fyzikální veličina – je určena rozměrem (jednotkami) a velikostí, např. délka $L = 13 \text{ m}$.

Základní
Doplňkové
Odvozené
Násobky a díly jednotek

Mezinárodní SI soustava

délka	[m]
hmotnost	[kg]
čas	[s]
teplota	[A]
látkové množství	[mol]
svítivost	[cd]

Skalární veličina – vyjádřena jedním číslem (např. teplota, tlak, objem, hmotnost, energie, ...)

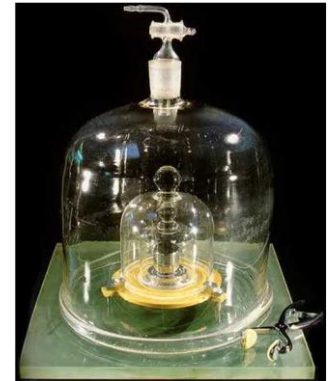
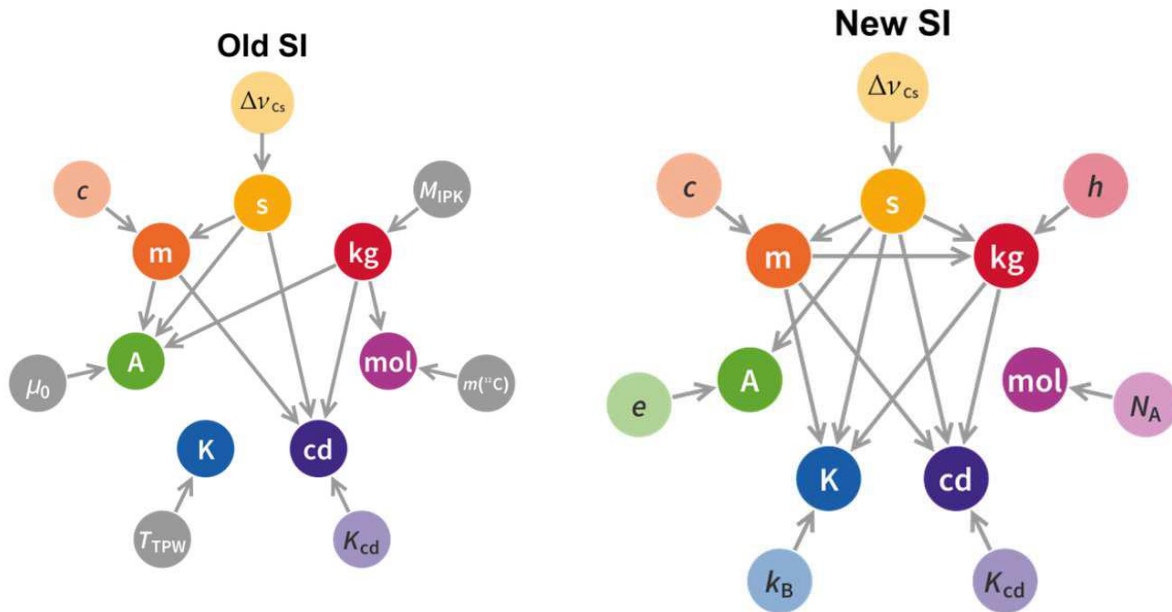
Vektorová veličina – vyjádřena velikostí a směrem (např. rychlost, síla, ...) – obecně 3 složky

Prostorové rozložení určité fyzikální veličiny lze nazvat **fyzikálním polem** (např. silové, vlhkostní, teplotní, tlakové pole, ...) – typy polí (skalární, vektorové, homogenní, stacionární)

Fyzikální prostředí – Homogenní, Izotropní

Definice SI

Přecházíme od normálů/prototypů k metodám realizace jednotky - stanovením přesné číselné hodnoty určité fyzikální konstanty.

Definice SI

Přecházíme od normálů/prototypů k metodám realizace jednotky - stanovením přesné číselné hodnoty určité fyzikální konstanty.

Stávající soustava SI		Nová „kvantová“ soustava SI	
Základní veličina	Jednotka	Základní veličina	Definující konstanta
čas	sekunda (s)	kmitočet	$\Delta\nu_{Cs} = 9\,192\,631\,770$ Hz
délka	metr (m)	rychlost	$c = 299\,792\,458$ m·s ⁻¹
hmotnost	kilogram (kg)	akce (účinek)	$h = 6,626\,070\,15 \times 10^{-34}$ J·s
elektrický proud	ampér (A)	elektrický náboj	$e = 1,602\,176\,634 \times 10^{-19}$ C
termodynam. teplota	kelvin (K)	tepelná kapacita	$k = 1,380\,649 \times 10^{-23}$ J·K ⁻¹
látkové množství	mol (mol)	látkové množství	$N_A = 6,022\,140\,76 \times 10^{23}$ mol ⁻¹
svítivost	kandela (cd)	svítivost	$K_{cd} = 683$ lm·W ⁻¹

Tab. 1 Porovnání stávající a nové „kvantové“ soustavy základních jednotek SI

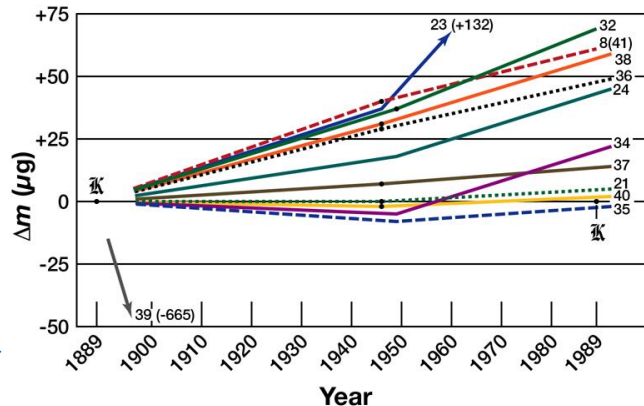

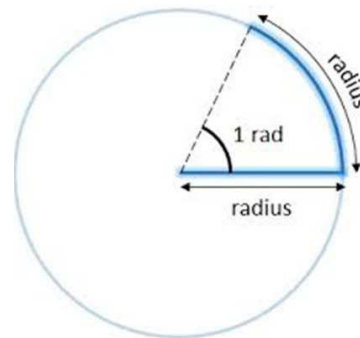
Table 1 – The seven defining constants, their exact numerical values, and the SI unit that is defined by each exact value

defining constants	fixed numerical values	SI unit	SI base unit
$\Delta\nu_{Cs}$	9 192 631 770	Hz	s ⁻¹
c	299 792 458	m/s	m/s
h	$6.626\,070\,15 \times 10^{-34}$	J s	kg m ² s ⁻¹
e	$1.602\,176\,634 \times 10^{-19}$	C	A s
k	$1.380\,649 \times 10^{-23}$	J/K	kg m ² s ⁻² K ⁻¹
N_A	$6.022\,140\,76 \times 10^{23}$	1/mol	1/mol
K_{cd}	683	lm/W	cd sr/(kg m ² s ⁻³)

Doplňkové jednotky

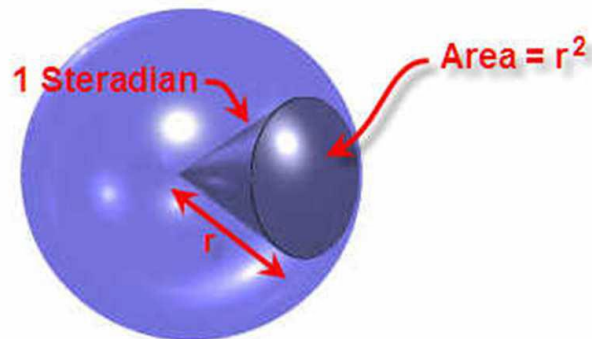
Radian – plný úhel = 2π rad

Plošný úhel = délka oblouku / r

Steradian – plný úhel = 4π sr

Prostorový úhel = Povrch kulového vrchlíku / r^2

Odvozené jednotky

Odvozování pomocí fyzikálních zákonů

$$F = ma$$

$$\{F\} = \{m\}\{a\}$$

$$[F] = [m][a] = \text{kgms}^{-2}$$

Rozměrová analýza

Násobky a díly jednotek

Činitel	Předpona		
	Název	Značka	Původ názvu
10^{24}	yotta	Y	
10^{21}	zetta	Z	
10^{18}	exa	E	
10^{15}	peta	P	
10^{12}	tera	T	teras (<i>řec.</i>) - nebeské znamení
10^9	giga	G	gigas (<i>řec.</i>) – obr
10^6	mega	M	megas (<i>řec.</i>) - veliký
10^3	kilo	k	chilios (<i>řec.</i>) - tisíc
10^2	hekto	h	hekato (<i>řec.</i>) - sto
10	deka	da	dekas (<i>řec.</i>) - deset
10^{-1}	deci	d	decem (<i>lat.</i>) - deset
10^{-2}	centi	c	centum (<i>lat.</i>) - sto
10^{-3}	mili	m	mille (<i>lat.</i>) - tisíc
10^{-6}	mikro	μ	mikros (<i>řec.</i>) - malý
10^{-9}	nano	n	nano (<i>it.</i>) - trpaslík
10^{-12}	piko	p	piccolo (<i>it.</i>) - maličký
10^{-15}	femto	f	femton (<i>švéd.</i>) - patnáct
10^{-18}	atto	a	atton (<i>švéd.</i>) - osmnáct
10^{-21}	zepto	z	
10^{-24}	yokto	y	

Vektorový počet

Skalár – $a, b, c, \dots$

Vektor – $v_i, x_i, y_i, \dots$

Tenzor vyšších řádů - t_{ij}

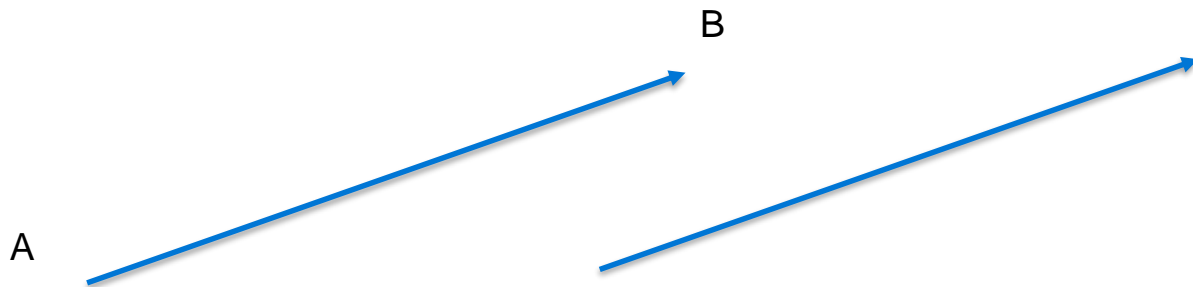
$$t_{ij} = \begin{pmatrix} t_{11} & t_{12} & t_{13} \\ t_{21} & t_{22} & t_{23} \\ t_{31} & t_{32} & t_{33} \end{pmatrix}$$

Vektor

Objekt s jedním indexem – uspořádané trojice čísel
(x_1, x_2, x_3) – záleží na souřadném systému

Zobrazujeme pomocí orientované úsečky - **AB**

Rovnost vektorů - všechny složky

Operace s vektory

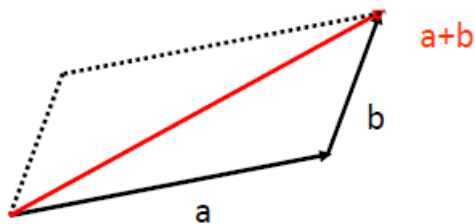
Velikost vektoru $|\vec{v}| = v = \sqrt{v_1^2 + v_2^2 + v_3^2}$

Násobení vektoru číslem – změna velikosti $\frac{\vec{v}}{v}$

Jednotkový vektor

Sčítání vektorů $\vec{a} \pm \vec{b} = (a_1 \pm b_1 \quad a_2 \pm b_2 \quad a_3 \pm b_3)$

Skalární součin vektorů

Ze dvou vektorů – skalár

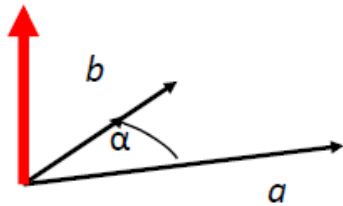
$$\vec{a} \cdot \vec{b} = ab \cos \alpha$$

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = a_1 b_1 + a_2 b_2 + a_3 b_3$$

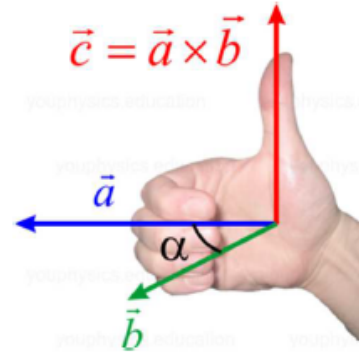
Úhel mezi vektory $\cos \alpha = \frac{\vec{a} \cdot \vec{b}}{ab}$

Vektorový součin vektorů

$$|\vec{a} \times \vec{b}| = ab \sin \alpha$$

$$\vec{a} \times \vec{b} = (a_2b_3 - a_3b_2 \quad a_3b_1 - a_1b_3 \quad a_1b_2 - a_2b_1)$$

$$\vec{a} \times \vec{b} = \begin{vmatrix} \vec{i} & \vec{j} & \vec{k} \\ a_1 & a_2 & a_3 \\ b_1 & b_2 & b_3 \end{vmatrix}$$

Souřadný systém

Souřadný kartézský systém – 3 osy, pravotočivé
vektor je popsán svými třemi průměty a_x , a_y , a_z do souřadných os a ortogonálními vektory báze

vektor:

$$\vec{a} = (a_x, a_y, a_z) = a_x \vec{i} + a_y \vec{j} + a_z \vec{k}$$

velikost vektoru:

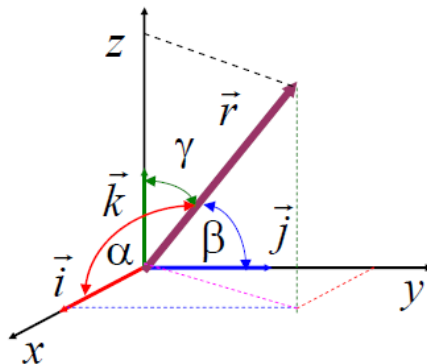
$$a = \sqrt{a_x^2 + a_y^2 + a_z^2}$$

vektory báze:

$$\vec{i} = (1, 0, 0)$$

$$\vec{j} = (0, 1, 0)$$

$$\vec{k} = (0, 0, 1)$$

Polohový vektor:

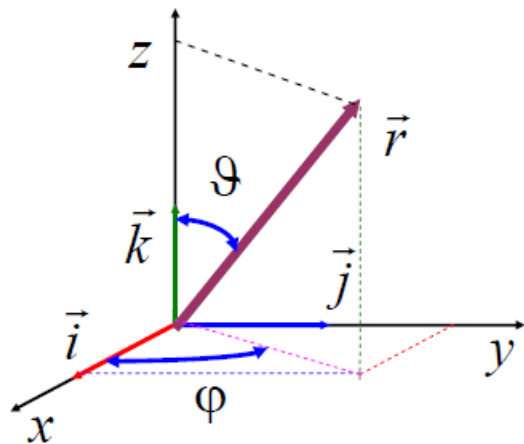
$$\vec{r} = (x, y, z) = x\vec{i} + y\vec{j} + z\vec{k}$$

$$\cos \alpha = \frac{x}{r} \quad \cos \beta = \frac{y}{r} \quad \cos \gamma = \frac{z}{r}$$

$$\cos^2 \alpha + \cos^2 \beta + \cos^2 \gamma = 1$$

Souřadný systém

Křivočaré souřadné systémy – sférické , válcové, eliptické

$$\vec{r} = (x, y, z) = x\vec{i} + y\vec{j} + z\vec{k}$$

sférické souřadnice:

$$x = r \sin \vartheta \cos \varphi$$

$$y = r \sin \vartheta \sin \varphi$$

$$z = r \cos \vartheta$$

$$\cos \vartheta = \frac{z}{r}$$

$$\sin \varphi = \frac{y}{r}$$

$$\cos \varphi = \frac{x}{r}$$

Derivace a integrál z vektorové funkce

$$\text{Vektor } \vec{v}(x) = (v_1(x) \quad v_2(x) \quad v_3(x))$$

Derivace vektorové funkce

$$\frac{d\vec{v}(x)}{dx} = \left(\frac{dv_1(x)}{dx} \quad \frac{dv_2(x)}{dx} \quad \frac{dv_3(x)}{dx} \right)$$

Integrál z vektorové funkce

$$\int \vec{v}(x) dx = \left(\int v_1(x) dx \quad \int v_2(x) dx \quad \int v_3(x) dx \right)$$